

Міністерство культури і туризму України
Чернігівський державний педагогічний університет ім.Т.Шевченка
Чернігівське відділення інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. Грушевського НАН України
Міжнародний благодійний фонд "Гетьманська столиця"
Батуринський державний історико-культурний заповідник
"Гетьманська столиця"

Батуринські читання 2007

Збірник
наукових праць

Ніжин
"Видавництво "Аспект-поліграф"
2007

Ігор Кондратьєв

Нащадки шляхти Любецького староства – батуринські сотники (друга половина XVII – XVIII ст.)

Протягом XV – XVIII ст. на Північному Лівобережжі існувала унікальна соціально-територіальна спільнота, яка локалізувалась довкола Любецького замку і взяла на себе обов'язок захисту північно-східних кордонів спочатку Великого князівства Литовського, потім Речі Посполитої і, нарешті, Гетьманщини. З тамтешнім замком були пов'язані щонайменше десять поколінь представників дрібної шляхти, які мешкали у навколишніх селах, причому взаємини між ними характеризувались тісними родинними та корпоративними стосунками. Прикордонне розташування Любецького замку визначало обличчя любецької шляхти як регіональної еліти. Стратегічне значення Любецького замку обумовлювало інтерес влади до цієї спільноти, що дозволило більшій частині її представників на зламі XVI – XVII ст. позбутися "служебних" зобов'язань та формально перейти до повноцінної шляхетської верстви. Внаслідок зміни державного устою в середині XVII ст. любецька шляхта перейшла на службу Війську Запорозькому і взяла безпосередню участь у формуванні нової соціально-політичної еліти та розбудові козацької держави.

Об'єктивно це сприяло зростанню її ролі в житті українського суспільства. Не дивно, що з любецької шляхти вийшло чимало впливових посадовців Гетьманщини, значною мірою рекрутувалась старшина Чернігівського та Ніжинського полків. Наприклад, з шляхти Любецького староства походили чернігівські полковники Іоанкій Силич (1657 – 1663), Станіслав Коханенко (1659, 1662 та 1675, наказний), Гаврило Васильович (1668, наказний), Леонтій Полуботок (1671, наказний), Ничипір Величковський (1688, наказний), Яків Лизогуб (1687 – 1698), Юхим Лизогуб (1699 – 1704), Павло Полуботок (1705 – 1723) ¹.

Покозачений любецький шляхтич Василь Семенович Болдаковський у 1669 р. був одним із членів Генерального суду в Батурині й водночас, займав уряд чернігівського полкового сотника ². У 1671 р. він згадувався як чернігівський полковник, 1673 р. – як полковий суддя. Того ж таки року він зайняв уряд батуринського сотника ³. Родина шляхтичів Болдаковських була відома у Любецькому старостві з останньої чверті XVI ст. 11 березня 1587 р. Семен Болдаковський отримав від любецького державці (представника київського воеводи) Миколи Лосатинського „право польське" на Рогозькі землі ⁴. Вочевидь, Семен Болдаковський одружився на володарці цієї маєтності княжні Агаті Котурницькій, у зв'язку з чим любецький староста надав подружжю документ з „обводом" маєтності. Шляхтичі Болдаковські володіли Рогощею протягом усієї першої половини XVII ст. Напередодні

Національної революції середини XVII ст. польська аристократія не цуралась захоплення володінь місцевої шляхти. Приводом для цього могла бути, зокрема, відсутність автентичних королівських привілеїв або небажання шляхти виконувати розпорядження любецького староства. Рогощанський грунт та частину Бровенщици відібрав у шляхтичів Болдаковських чернігівський підсудок (1637 – 1668 рр., з 1649 р. – номінально) Якуб Война-Оранський ⁵. Під час Хмельниччини Семен Болдаковський повернув собі цю маєтність. 5 вересня 1660 р. Василь Семенович Болдаковський отримав універсал Ю.Хмельницького на "грунта рогосские, еще за держави полской разграничуются помеж Сибережа и Хмельницею и отцу его грунта рогосские доставшиися" ⁶. На той час він займав уряд білоуського сотника ⁷. У Василя Болдаковського було два сини, одного з яких звали Андрієм, а другого, можливо, Григорієм ⁸.

У 1725 р. наказним батуринським сотником був Павло Козловський, який вів свій родовід від любецьких бояр Козлів. Ще з XVI ст. родина Козлів мала тісні зв'язки з Києвом. Так, якийсь „Козел" був записаний до пом'яника Києво-Печерського монастиря для поминання „на всяк ден". У ревізії 1552 р. Мишко Козел зафіксований як замковий міщанин Києва. Поборовий тариф 1571 р. згадує любецького боярина Стефана Козла. Згідно з люстраціями 1616-1636 рр. родина Козлів „одним конем служить на замок". Зрештою, у 1643 р. на сеймику Київського воеводства серед інших своє шляхетство доводив і любецький зем'янин Гордій Козлевич ⁹. За даними О.Яблоновського, ця родина отримала привілей Сигізмунда II Августа на с. Козел на р. Ворзні (на Газеницькій землі) ¹⁰. У середині XVII ст. ця дрібношляхетська родина покозачилась.

Нащадок любецького шляхтича козак Іван Григорович Костенецький займав уряд батуринського сотника у 1732 – 1734 рр. ¹¹ Шляхтичі Любецького староства Костенецькі покозачились на початку Визвольної війни і в 1649 р. були вписані до реєстру Війська Запорозького ¹². Відомо, що згодом 1739 р. І.Костенецький був ніжинським полковим осавулом ¹³.

Козак-шляхтич Олексій Демидовський перебував на уряді батуринського сотника у 1745 – 1750 рр. ¹⁴ Родина шляхтичів Демидовських відома в Любецькій околиці з першої половини XVII ст. Королівська люстрація (ревізія) 1636 р. згадує Пантелея Демидка, посесора Сільчанської землі та с.Борок "з братами своїми". Шляхтичі пред'явили люстраторам привілей Владислава IV, наданий 31 вересня 1634 р., за яким вони зобов'язувалися нести з цієї землі військову службу ¹⁵. Любецький шляхтич Василь Демидович згадувався у привілеї гетьмана Д.Многogrішного 1670 р., наданому любецькій шляхті на підтвердження її прав та володінь ¹⁶.

Хоча наша розвідка обмежується з'ясуванням родоводів лише тих батуринських сотників, які походили зі служебної шляхти Любецького

староства, шляхетське коріння мали й інші батуринські сотники. За підрахунками В.Кривошеї, питома вага козацької старшини шляхетського походження у Гетьманщині становила 12,6%¹⁷. Таким чином, козацька старшина Гетьманщини другої половини XVII – XVIII ст., значною мірою складалася з представників старої шляхти, у тому числі й служебної шляхти Любецького замку.

1. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Ч. 1. Реєстр урядників гетьманської адміністрації. Вид. 2-е, доповнене, уточнене і виправлене. – К., 2005. – С. 53.
2. Чернігівський історичний музей ім. В.Тарновського. – Ал.-501 / 14-5/2 – Декрет генерального судьи Ивана Домонтовича по делу о споре за земельные владения в Черниговском полку Ивана Козловича с Леонтием Артемьевичем Полуботком, войсковым товарищем, Батурин, 29 апреля 1669 г. (копия конца XVIII в.). – Арк. 1; Павленко С. Золотий вік Батурина (1625 – 1707 рр.) // Сіверянський літопис. – 1995. – № 4. – С. 67.
3. Кривошея В. Деякі питання генеалогії козацько-старшинських родин Чернігівського полку // Сіверянський літопис. – 1997. – № 1-2. – С. 39; Павленко С. Золотий вік Батурина... – С. 67.
4. Лазаревский А.Л. Исторические заметки о некоторых селах Черниговской губернии // Черниговская памятка на 1896/97 год: Карманная справочная книжка. – Чернигов, 1896. – Отд. III. – С. 1-3; Лазаревский А.Л. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 30.
5. Лазаревский А.Л. Исторические заметки о некоторых селах Черниговской губернии... – С. 1-2, 26; Кулаковский П. Земські урядники Чернігово-Сіверщини у 1621 – 1648 роках // Центральна і Східна Європа в XV – XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії. До 100-річчя від дня народження професора Дмитра Похилевича. – Львів, 1998. – С. 119, 125.
6. Лазаревский А.Л. Исторические заметки о некоторых селах Черниговской губернии... – С. 1-3; Лазаревский А.Л. Обзорение Румянцевской описи Малороссии... – С. 30; Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1874. – Кн. 5. – С. 143.
7. Gajecy G. The Cossak Administration of Hetmanate. – Cambridge, Massachusetts, 1978. – Т. 1. – Р. 89.
8. Василенко Н.П. Генеральное следствие о маенностях Черниговского полка 1729 – 1730 гг. – Чернигов, 1908. – С. 127.
9. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С. 247.
10. Jablonowski A. Polska XVI wieku pod wzylem Geograficzno-statystycznym / Ziemia Ruskie. Ukraina (Kijow-Braclaw) // Zrodla dziejowe. – Т. XX. – Warszawa, 1894. – С. 639.
11. Кривошея В.В. Українська козацька старшина... – С. 87.
12. Липинський В. Участь шляхти у великому повстанні під проводом гетьмана Б.Хмельницького // Липинський В. Твори. – Філадельфія, 1980. – Т. II. – С. 555-566.
13. Панащенко В. З історії національних державних інституцій: Генеральна Військова Канцелярія // Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військово мистецтво. – К., 1998. – С. 263-272.

14. Павленко С. Золотий вік Батурина ... – С. 67.
15. Lustracya Dobr Krola Jmci w wojewodztwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych // Jablonowski A. Lustracyu Krolewsczyzn ziem Ruskich: Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku // Zrodla dziejowe. – Т. V. – Warszawa, 1877. – С. 204.
16. Мясотин В.А. Очерки социальной истории Украины в XVII – XVIII ст. – Прага, 1924. – Т. I. – Вып. I. – С. 62.
17. Кривошея В.В. Українська козацька старшина... – С. 8.